

Cigányság – mese – közösség

Népmese-konferencia egy mesemondó szemével

Mára hagyománnyá vált, hogy a HUNRA Magyar Olvasástársaság Benedek Elek születésnapja és a népmese napja (szeptember 30.) könyvékén megrendezi országos népmese-konferenciáját. A találkozó idei helyszíne Kaposvár volt, kiemelt témája pedig a mesemondás, valamint a mese kultúráközvetítő ereje. És mivel „a cigány közösségek sok esetben a mai napig mesei hagyománnyal élők” – olvashattuk a HUNRA felhívásában –, a VIII. népmese-konferencián a cigány népmeséké volt a főszerep.

A szervezők nem titkolt célja volt, hogy az élő mesemondó végig jelen legyen a rendezvényen. A konferencia szakmai programját már az első nap, pénteken Berecz András és Kovács Marianna mesemondása fűszerezte. A könyvtárban is szerveztek mesemondást a helyi óvodás-iskolás csoportoknak, de a szombat kimondottan a családoknak, a helyi közönségnek szánták, akik változatos meseprogramokon vehettek részt egész nap.

Én meghívott mesemondóként vettem részt ezen az eseményen mesemondó társaimmal-barátaimmal együtt. A meghívás Kovács Mariannától érkezett, aki nem csupán a HUNRA szíve-lelke, a konferencia egyik szervezője, de maga is mesemondó és lelkes csapatunk tagja, aki hozánk hasonlóan a Hagymányok Háza évről évre megszervezett népmesetanfolyamának végzett hallgatója. (Társaságunkat pedig a havi rendszerességgel jelenleg is folyó – mások számára is nyitott – meseestjeink kovácsolták közösséggé.) A konferencia kapcsán sok mindenről lehetne írni, említhetném a szakmai program gazdagságát, a rendezvényt befogadó megyeszékhely felejthetetlen platánfáit és ösvégi polgári kedvességét, de én a (mese)tarisznyámból csupa olyan madárlátta kaposvári élményt, információt fogok kiválogatni, amelyek a konferencia üzenetét tolmácsolják. Arról adok hírt – legyen az kutatási eredmény, a kerekasztal-beszélgetésen elhangzott vélemény vagy szubjektív rácsodálkozás –, amit érdemes továbbgondolni- és adni, szájról szájra...

Az elmúlt években tapasztalhattuk, hogy rohamosan nő az érdeklődés a mesék iránt. Egyre többen ismerik fel és hangoztatják, hogy a mese jó és éltetni kell. Ugyanakkor nagyon sok félreértés és homályos elképzelés kavarg a fejekben arról, hogy a mese kinek is szól, milyen a jó mese, mi való a gyerekeknek, és egyáltalán, hogyan gondolkodtak erről évezredek át az emberek. Az elmúlt bő két évszázad hozadéka csupán, hogy a meséket kezdték lejegyezni, ahogy a meséket évezredek keresztül éltető paraszti (szóbeli) hagyomány a modernizációval hanyatlásnak indult. Kétszáz év elég volt ahhoz, hogy elfelejtsük, honnan jött a mese, és úgy tekint-

sünk rá, mint könyvbe, felolvasásra, gyerekszobába és altatónak való irodalmi (sőt, ma már egyértelműen képes) műfaj.

Hogy a mesének az olvasásban, a tananyagban, az olvasás megszerettetésében hatalmas szerepe van, illetve lehet, ma már senki nem vitatja; természetesen az sem véletlen, hogy a Magyar Olvasástársaság lett ezeknek a konferenciáknak a megálmodója és házigazdája. Ugyanakkor hatalmas feladat áll a mesékkal foglalkozó szakemberek (könyvtárosok, pedagógusok, kutatók, mesemondók stb.), mondhatni, az egész társadalom előtt: rehabilitálnunk kell a népmese fogalmát, mégpedig oly módon, hogy tudatosítsuk: a népmese eredetileg közösségi alkalmakon megosztott, hallás útján tanult, folytonosan változó, nem szóról szóra bemagolt műfaj. Továbbá, hogy eredetileg nem a gyermekeké volt, csak nemrégiben tették azzá. A mese, mielőtt elkezdtek lejegyezni és pillanatképekben rögzíteni, a közösségi alkalmaktól elválaszthatatlan volt, azokból kiragadni nem lehetett.

Ezen állítások gyakorlati hozadéka pedig a következő: a pedagógusoknak, szülőknek, de egyáltalán az egész társadalomnak olykor félre kellene tennie a könyvet, és újra meg kellene tanulni mesélni a meséket – szabadon, élően, mindig az adott alkalomhoz igazítva azt. Ha a mesét kiszabadítjuk a gyermekműfaj dobozból, élő gyakorlattá válhat, hogy felnőttek idegenkedés nélkül mesét hallgatnak és mondanak egymásnak különféle közösségi terekben.

E szempontok figyelembevételével fogalmazódott meg a konferencia vezérfonala: *cigányság – mese – közösség*. Hiszen a magyarországi cigányság körében (és nem csupán a beásoknál) sokkal inkább megmaradt ez a közösségre és szóbeliségre épülő létforma, mint a nem cigány lakosságnál. Volna mit tanulni ezekről a közösségektől. Nem véletlen tehát, hogy a konferenciának számos cigány értelmiségi meghívottja és vendége volt (köztük Orsós Anna műfordító a Gandhi Közalapítványi Gimnázium képviselőjeként vagy Kalányos Terézia, mesegyűjtő, műfordító), akik felhívták a figyelmet a Dél-Dunántúlon élő beás cigány közösségekre. Élő tanúként, gyerekkorból hozott tapasztalataikkal mutatták meg, micsoda ha-

talmas érték és kincs a felnőtt, a gyermek, az emberi lélek számára az a közösség, ahol az emberek még esténként az öregekkel és a karonülőkkkel együtt a tűz köré – vagy ma már a kályha, radiátor mellé – ülve beszélgetnek, történeteket mesélnek. (Fájdalmas kérdésként maradt bennem, vajon miért nem mesélt cigány mesemondó a rendezvényen.) Ehhez a ponthoz szervesen kapcsolódik Varga Ilona rádiós újságíró, műfordító, szótárszerkesztő, a Gandhi létrehozó Gandhi Alapítvány egyik alapítójának levele, melyet a záróünnepségen Kovács Marianna olvasott fel. A levél fontos üzenet volt, a tespedtség-ből felrázó, kijózanító zivatar, a dolgokat a helyükre illesztő emlékezés. A szakmai programban kutatók beszéltek a cigány mesemondás jellemzőiről, a cigány mesék interetnikus vonatkozásairól vagy éppen a roma kultúra és a szocializáció kapcsolatáról. Érdeemes megemlíteni Kerekes Valéria előadását, aki a mesék közösségformáló erejét hangsúlyozva arra hívta fel a figyelmet, milyen hatalmas szerepe lehet a mesemondásnak a gyermek és az őt nevelő felnőtt kapcsolatának megerősödésében. A mesekutató többek között a családi mesemondás alkalmainak mintáztatát is vizsgálja – a *Mesét Másként* kezdeményezés részeként óvodapedagógusokkal is dolgozik, és abban segíti őket, hogy olykor a mesekönyvet letéve találjanak vissza a mesemondáshoz. Tarisznyámban hozom még a hírt a HUNRA 2011-ben indult nagy sikerű programjáról, az *Olvasótárs programról*, amelynek keretében országsszerte önkéntesek vállalnak felolvasást hátrányos helyzetű, illetve beteg gyermekek számára. Véleményem szerint a kezdeményezés nem csupán az olvasóvá nevelést segíti, hanem a szóbeli-közösségi alkalmakhoz vezető út

fontos állomása lehet. A programhoz bármilyen olvasni tudó csatlakozhat, aki vállalja a feltételeket.

Hadd ejtsék szót a meseprogramokról is! Mi, mesemondók természetesen azt a feladatot kaptuk, hogy a helyi óvodákból érkező gyerekeket, illetve Kaposvár népét mesemondással örvendeztessük meg. Meséltünk csoportban, egymást váltva, párban (*Gárembucka, Napos-Holdas mesemondók*) és egymásnak is. Könyvtárban ovisoknak és érdeklődő családoknak. Végül, de nem utolsósorban, részt vettünk a szombatra meghirdetett *Népmesemondók I. országos találkozásán*.

Befejezésként egy személyes élmény. A mesék erejét (no és a mesemondó rátermettségét) csodásan példázta *Gulyás* László vándormuzsikus-mesemondó előadása (*Csernik* Szende mesemondásával egy időben), amelyet a szervezők a város egyik sétálóút-cájára terveztek, de amely – talán a közönségszervezés hiányosságai miatt – a mesemondó kollégák jelenlétében, s helyi közönség nélkül kezdődött. Ám a mesészó az utcán járó-keelő nagyszülőket, kisgyerekeseket, kamaszokat, kíváncsiakat hamar megérintette, s úgy át is járta, hogy az aszfalthoz ragasztott, körben álldogáló publikum a vándormuzsikus-mesélő vezényletére gond nélkül eljátszotta a szőlőgerezden szárnyát csapkodó varjak és seregélyek csapatát. Az élmény mind mesemondóként, mind mesehallgatóként katartikus volt – s Kaposvár egyik szökőkútja mellett arra az egy órára kialakult egy közös tér, amelyben újra megtapasztalhattuk a konferencián oly sokszor emlegetett varázslatos jelenséget: a mesemondás szíveket megérintő, közösségteremtő erejét.

(Forrás: *Meseutca.hu* – 2012. október 4.)

Képek, tárgyak, szlovák népművészet Püspökhatvan környékén

Berényiné Lami Mónika előző, első könyve, „A Felső-Galga menti szlovák települések hímző- és díszítőművészete / Umenie vyšivania a dekoratívny prejav v slovenských obciach na hornom povodí Galgy” 2009-ben jelent meg a Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Kft. kiadásában. Most egy újabb kötettel folytatta a helyi néprajz feldolgozását, melyet ezúttal a püspökhatvani Szlovák Kisebbségi Önkormányzat és a Pobocska gondozott. A címe: „A felsőgalgamenti parasztság élete képekben, írásokban / Život slovenských roľníkov na hornom povodí Galgy, v písmach a v obrazoch”.

Berényi Jánosné Lami Mária Mónika püspökhatvani nyugdíjas óvónő, lelkes hagyományápoló. Mindkét könyvében saját faluja, és az annak közelében fekvő, további négy közös kulturális hagyományú, észak-magyarországi település – Galgaguta, Acsa, Csővár, Galgagyörk – XX. századi szlovák néprajzával foglalkozik (bár a második könyv magyar címből kimaradt a „szlovák” jelző). Az általa vizsgált térségben – ugyanúgy, mint például a legnagyobb

hazai szlovák tömb, Békéscsaba esetében – észrevehető eltérések az evangélikus és a katolikus lakosság népi műveltségének bizonyos jegyei között. A jó képességű és „jó szemű” szerző egyik kutatási szempontja éppen az volt, hogy feltárja a római katolikus Püspökhatvan szlovák kultúrájának sajátos vonásait és megmutassa különbözőségüket a szomszédos települések lutheránus kultúrájának jellegzetes elemeitől.

Az első könyv tartalmát a címénél szabatosabban és bővebben úgy írhatnám le, hogy „szótt és hímzett díszítmények elterjedése a testi ruhán, valamint a házbelső és a háztartás textíliáin a XX. században” a nevezett községek szlovák népessége körében.

Kevés szakképzett néprajzkutató tudott eddig Magyarországon ennyire érzékletes képet adni egy mini-textiltörténet keretében, mint azt Lami Mónika tette. Szerencséje, hogy a vizsgált tájegységben nem korábban zajlottak le ezek a folyamatok, hanem csak a XX. században, így a sok apró mozzanat jól tetten érhető volt a számára. Anyagát árnyaltan korszakolta: az elsőbe az 1900-1915 közötti időszakot, a másodikba az 1915-1945-ig terjedőt (az 1930-as belső kisebbségi korszakhatárral), a harmadikba az 1945 és 1975 közötti éveket sorolta (1960-as belső korszakhatárral). A negyedik időszak, „az uniformizálódás kora” 1975 után köszöntött be, s tart máig. A szerző 2005-ben zárta le a vizsgálatát. (Számomra túl „szabályosnak” tűnik a kerek tizenöt évenkénti változás. Bizonyára lehetne lazábban, tágabban megadni a stílusváltozások időpontjait.)

A szerző azokat a tárgyakat is vizsgálta, amelyek a helyi nép életének részei. Történeti áttekintése végén megemlíti azokat is, amelyek már az úgynevezett „élő népművészet” körébe sorolhatók (noha éppenséggel nem élők), vagyis részben saját célra, részben eladásra szánt emléktárgyak; mint például a népviseletes babák. A témakörön belül kitér a térségben megfigyelhető német, magyar és szlovák kölcsönhatásokra is. Módszeres és céltudatos kutatása eredményeképpen könyvében a történeti folyamat – amelyet hetvenöt adatközlővel és húsz alkotóval folytatott beszélgetések, valamint közel 2700 tárgy dokumentálása útján alkotott meg – igen gazdagon bontakozik ki.

Első könyvének témája közel áll a saját szűkebb szakterületemhez, így sok hasonló tárgyú kézirat és publikáció ismeretében állíthatom, hogy a szerző erényei az adatgyűjtés és a feldolgozás terén kiemelkedőek. A második könyv első 100 oldalas részét a szövegek teszik ki, míg a második rész 24 oldalán a képek kaptak helyet. A kiadvány címe viszont a két egység születésének sorrendjét tükrözi: „képekben, írásokban”. A szerzőnek ugyanis a népelet-ábrázolásai voltak korábban készen, s ezekhez illesztett később néprajzi szövegeket és dallamokat is. Az egykor öblösüveget díszítő, majd síkúvegen dolgozó Berényi Jánosné előbb lett naiv festő, mint népszokásgyűjtő. Népelet-ábrázolásait részben saját megfigyelései, részben mások elmondása, emlékei alapján alkotta meg. Szakmai irányultságomnál fogva elsősorban a kötet képanyagát, főleg a viseletek ábrázolását tartom élvezetesnek és tanulmányozandó forrásnak. Az ábrák az erőteljes rajzú és színezésű, körvonalazó stílusukkal és hasonló tartalmukkal felidéznek *Vankóné Dudás Júlia* (Vankó Imréné, Juli, Juló) katolikus mácsai magyarokról készített, mintegy fél századdal korábbi képeit. Rokon a két népi kultúra, hiszen Galgamácsa közvetlen szomszédja az itt

tárgyalt szlovák Galgagyörknek. A gazdag ismeretanyagot *Dömötör Tekla* rendszere nyomán három nagy csoportba sorolta, de különösebb rendezés, értékelés és a legtöbb esetben időpontjegyzés nélkül adta közre. (1. naptári ünnepek, évszakonként, 2. az emberélet fordulói, 3. a paraszti munkához kapcsolódó szokások.)

A könyv pontosabb, a tartalmának és a magyar nyelvhelyességnek megfelelő címe ez lehetne: „A Felső-Galga menti XX. századi szlovák parasztság élete és népszokásai írásban és képen.” Előbb tárgyaltam volna a hétköznapokat, utána az ünnepeket. Alcíme pedig a céljának megfelelően ez lehetne: „Gyűjtemény hagyományápolóknak és -felújítóknak.”

A két kötet nemcsak a magyarországi szlovákság egyik csoportjának alaposabb megismerését segíti, hanem jó összehasonlító anyagot, sőt módszertani példát nyújt a magyar néprajz kutatóinak is, különösen azoknak, akik a palóc területtel foglalkoznak. A művek erénye a kétnyelvűség, de ennek is vannak buktatói. A folyó szövegek magyarul készültek, s azok rövidebb szlovák megfelelőt kaptak. A közreadó által „első kézből” lejegyzett adalékok és a publikált idézetek eredetileg részben magyarok, részben szlovákok. Mindkét könyvben meglehetősen következetességgel megkapjuk a másik nyelvre fordításukat is. A szlovákból magyarra fordított szavak azonban több esetben nem felelnek meg a hazai néprajzban használatos kifejezéseknek. Még a szakképzett néprajzkutatók körében is gyakori, hogy nem adják meg például a paraszti ruhadarabok helyi, népi nevén túl a köz-, illetve szaknyelvi, egyértelmű és szabatos típus-meghatározásukat. Így aztán nem csoda, ha ezen a téren a mégoly lelkes amatőrök is, mint a jelen könyvek szerzője, a szakszerűtlenség hibájába esnek.

Berényiné Lami Mónika életében és munkásságában nagy szerepe van édesapja, Lami István (1925–2010) népművelő és néprajzkutató példaadásának, aki még segítette az első könyv kiadásának előkészítésében. A most megjelent második könyv is kötődik hozzá, hiszen leánya a kötet magvát jelentő színes rajzok egy részével annak idején az ő szövegeit illusztrálta. (A 46 színes és 2 fekete-fehér ábra mellett a könyvet számos kotta is kíséri.)

Berényiné a könyveiben hangsúlyozza lelkeségét, mint az ilyenféle, néphagyomány-feltáró és -ápoló tevékenység fő hajtóerejét. Hozzá kell tennem, hogy a lelkesedés önmagában kevés lenne. Két könyvét az teszi értékké, hogy feldolgozásmódjukban, tartalmukban szakszerűek is. Erényük az is, hogy a szerzőt bár áthatja népének, a szlovákságnak szeretete, művei mégsem tükröznek nemzetiségi elfogultságot. Lami Mónikát a hitelesség és a tisztességes idézés szempontjából sem érheti kritika. Bírálható csak a forrásaira való hivatkozás hiányos, nem szabályos, egyenetlen formája.

A két könyv csinos külleme pedig a kiadókat dicséri.

Balogh Jánosné Horváth Terézia